

Verslag van de landelijke bespreking van het filosofie-examen 2019 voor vwo van woensdagavond 22 mei 2019 in Utrecht

Aanwezig: 46 filosofiedocenten en Hans Wessels en Frans van Dorp van het Cito.

Opening:

VFVO-voorzitter Harm Tiggelaar opent de vergadering om 18.02 uur en licht toe dat deze vergadering geen officiële status heeft. De opmerkingen die straks in het verslag terechtkomen over de interpretatie van de vragen en het correctiemodel zijn wel van belang, maar deze hebben niet de status van het correctievoorschrift.

Mededelingen:

- Stijn Ockeloen deelt mede dat er op 20 juni a.s. twee sessies in het land plaatsvinden waarbij lessen worden ontworpen bij het nieuwe examenthema voor vwo: De vrije markt en het goede leven. Ook gaat er een sessie plaatsvinden over filosofie in de onderbouw. De datum hiervoor wordt nog geprikt.
- 7 mei j.l. zijn de opbrengsten van de ontwikkelteams gepubliceerd op curriculum.nu (<https://curriculum.nu/actueel/laatste-feedbackronde-curriculum-nu-van-start/>). Het VFVO-bestuur gaat uiteraard een reactie insturen, maar ook individuele docenten kunnen dat doen en als er inderdaad vanuit verschillende hoeken reacties komen, dan neemt het gewicht daarvan toe. Reageren kan tot 11 augustus a.s.
- Frans van Dorp deelt mede dat met ingang van volgend jaar de vwo-examens zo'n 25 vragen zullen tellen, zoals dit al geldt voor de havo-examens. Het betekent niet dat de examenkandidaten het drukker krijgen tijdens het filosofie-examen, maar dat voortaan deelvragen meer uit elkaar worden getrokken en vaker een eigen vraagnummer krijgen.

Algemene bespreking

Martin Struik van het Oostvaarders College is voorzitter van de eigenlijke examenbespreking. Over het algemene beeld wordt het volgende opgemerkt:

- Een docent noemt het examen goed te doen. Haar examenkandidaten ervoeren het filosofie-examen als het examen waar het meest duidelijk was, wat ze moesten doen.
- Een andere docent merkt op dat dit laatste examen over het onderwerp scepticisme nogal afwijkt van de eerdere examens en dat er wel veel over David Hume wordt gevraagd.
- Weer een andere docent signaleert dat er nogal wat vragen vroegen om uitleg, terwijl dan in het correctievoorschrift niet veel meer nodig bleek dan het noemen.
- Nog een andere docent vindt dat dit examen minder is gedomineerd door strikvragen dan dat van vorig jaar en dat de vragen een meer filosofisch karakter dragen.
- Wat de lengte van het examen betreft, bleken de kandidaten sneller klaar dan vorig jaar, maar over de moeilijkheid wordt verschillend gedacht. De casussen worden gewaardeerd als leuk en voorstelbaar.

Bespreking per examenvraag

Opgave 1 De werkelijkheid is een hallucinatie

Vraag 1: Opgemerkt wordt dat het thema van de (filosofische) zombies op verschillende manieren kan worden uitgelegd. Iemand stelt dat uit het antwoord wel moet blijken dat filosofische zombies (wel een binnenwereld, maar) niet een belevingswereld hebben. Iemand anders stelt echter dat er meer verschillen zijn te benoemen tussen de opvattingen van Seth en filosofische zombies.

Examenkandidaten mogen echter niet zomaar weggomen met een *common-sense*-antwoord.

Vraag 2: Over het naïef realisme wordt opgemerkt dat tekst 3 dit op meerdere manieren uitsluit. Zo is "gissen" niet wat je waarneemt. Ook sluit de waarneming van een 3D-film al uit dat het direct realisme opgaat. Een docent vindt dat de examenmakers de vraag ook anders hadden moeten stellen, wanneer dezen het gegeven antwoord uit het correctievoorschrift verlangen.

Vraag 3: Er zijn examenkandidaten die het antwoord op deze vraag opbouwen aan de hand van het tweede bewijs dat Moore formuleert, over het bestaan van iets in het verleden. Dan wordt de redenering net even anders. Een docent meldt dat Moore volgens één van zijn examenkandidaten kan stellen dat hij ook in de omschreven situatie opnieuw zijn handen onder de tafel vandaan kan halen en zo opnieuw het bestaan van de buitenwereld kan bewijzen. Een antwoord dat zich beperkt tot een verwijzing naar het gezond verstand, wordt echter onvoldoende bevonden.

Vraag 4: Sommige examenkandidaten hebben persoonlijke identiteit uitgelegd vanuit derdepersoonsperspectief. Docenten vragen zich ook af of in de uitleg van verbeelding per se de term 'geheugen' moet worden genoemd. Je hebt immers geen waarneming van je "zelf". In feite kan een examenkandidaat al bij de twee eerdere antwoordelementen daarnaar hebben verwezen. Iemand stelt dat de constitutieve rol van verbeelding moet worden genoemd. Het is ook de vraag of de omschrijving van Humes begrip van causaliteit zich per se zó moet toespitsen op Humes kritiek op causaliteit als gebeurt bij het tweede antwoordelement in het correctievoorschrift.

Vraag 5: Een examenkandidaat heeft verdedigd dat tekst 5 wel degelijk panpsychisme uitsluit omdat er sprake is van een "uitgestrekte" en dus eindige ruimte. Zo'n antwoord moeten eerste en tweede corrector maar beoordelen aan de hand van de algemene beoordelingsregel 3.3 (met aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten punten toekennen naar analogie van het beoordelingsmodel). Zoiets geldt ook voor een antwoord dat hylemorfisme afwijst omdat er in de tekst sprake is van een monistische mensopvatting. Een docent merkt op dat er zó weinig staat in tekst 5, dat deze ook heel weinig uitsluit. Een docent stelt dat bij het laatste antwoordelement de kern is dat panpsychisme wordt uitgelegd en toegepast, maar daarmee is niet iedereen het eens.

Opgave 2 Filosofische paradoxen

Vraag 6: Op het VFVO-forum woedt een stevige discussie omdat de Russell-paradox helemaal niet is bedoeld als bewijs voor de onbetrouwbaarheid van de rede. Niettemin zijn er geen examenkandidaten met die kennis in de knoei gekomen bij het beantwoorden van deze vraag. Vakinhoudelijk blijft het natuurlijk wel een punt van discussie.

Vraag 7: Bij het eerste antwoordelement moeten de examenkandidaten wel héél veel antwoorden voor een enkel scorepunt. Er zijn examenkandidaten die bij de niveaus van twijfel waarneming, buitenwereld en de wiskunde noemen en de betrokken docent heeft ook dat goed gerekend. Een andere examenkandidaat heeft geantwoord dat Descartes toch ook de logica verwerpt en heeft dat evenmin fout gerekend. Over het "*cogito*" van Descartes wordt opgemerkt dat het niet zozeer een argument als wel een onmiddellijk inzicht vormt.

Vraag 8: De schuine streep (/) bij het eerste antwoordelement betekent dat elk van beide formuleringen ervoor en erna goed moet worden gerekend. Bij het tweede antwoordelement is de vraag wat daar nu eigenlijk een voldoende antwoord is. Het gaat erom dat men *ataraxia* bereikt door *epochè*.

Vraag 9: Lastig is dat in het boek de eerste en gekleurd gedrukte omschrijving van een tegenfeitelijk gedachte-experiment niet voldoende houvast biedt om het gewenste antwoord te formuleren. Nu een leerling moet uitleggen waarom het gedachte-experiment niet tegenfeitelijk is, is het moeilijk vast te stellen waarop een examenkandidaat moet inhaken. Omdat bij vorige examens juist op andere omschrijvingen van de gedachte-experimenten werd voortgebouwd dan ditmaal, noemt een docent deze examenvraag "onbegrijpelijk".

Vraag 10: Bij deze vraag zijn sommige examenkandidaten geneigd om vooral Kants transcendentiaal idealisme uit te leggen. Het is in feite een examenvraag die betrekking heeft op een ander domein uit het schoolexamen.

Vraag 11: Sommige examenkandidaten verdedigen dat er bij de rationalist Zeno sprake is van echte twijfel. Zoiets valt vakinhoudelijk goed te rekenen.

Opgave 3 De (on)werkelijkheid in *Goodbye, Lenin*

Vraag 12: Er zit een discrepantie tussen de vraagstelling die rept over psychologische onvermijdelijkheid en het correctievoorschrift dat toch blijft steken bij begrijpelijkheid. Een docent merkt op dat je hierbij ook zou kunnen denken dat Christiane de wereld niet meer zou aankunnen, als de DDR niet langer zou bestaan. Een docent vindt het kwalijk dat de toepassing van het uniformiteitsprincipe op Christiane hier eigenlijk niet meer is dan het testen op een examentrucje.

Vraag 13: Opgemerkt wordt dat in de vraagstelling enkele woorden ontbreken: zo zouden de woorden "het bewijs" moeten worden toegevoegd. Lastig is ook dat het geluid van het televisieprogramma wel degelijk een impressie is. Een docent noemt de term "abductie" voor Hume ook vergelijkbaar met een bewijs voor een achterliggende substantie.

Vraag 14: Een docent vindt het bezwaarlijk dat internalisme en externalisme hier moeten worden gekoppeld aan kennis, terwijl de examenkandidaten juist hebben geleerd om deze begrippen te verbinden met twijfel. De vraagstelling klopt ook niet, want Christiane kan niet weten dat het communisme nog steeds de dienst uitmaakt, want je kunt immers niet iets weten als het onwaar is. Een docent meent echter dat de opvatting van weten die hier van belang is, geen waarheid veronderstelt vanuit *God's Eye Perspective*. Niettemin vinden veel docenten de vraag problematisch en menen zij dat examenkandidaten de vraag daardoor fout hebben beantwoord.

Vraag 15: Een docent merkt op dat veel examenkandidaten bij deze vraag onnodig de mist ingaan, doordat ze slechts één waarheidstheorie toepassen. Lastig is ook hier dat leerlingen de moeite om Christiane te overtuigen, moeten uitleggen met de correspondentietheorie, terwijl Christianes overtuigingen volgens de correspondentietheorie nu eenmaal onwaar zijn, hoe Christiane er ook over denkt.

Vraag 16: Opgemerkt wordt dat de vraagstelling het begrippenpaar vraag en fictie bij het antwoord laat betrekken terwijl de examenkandidaten volgens het correctievoorschrift weinig méér hoeven te doen dan deze begrippen te noemen. Wèl moeten ze deze begrippen met enige consistentie gebruiken bij de toepassing van de categorische imperatief.

Vraag 17: In het boek komt naar voren dat degene die zich uitgeeft voor Martin Guerre wel degelijk weet wat de echte waarheid is. Bij een docent hebben veel examenkandidaten geantwoord dat het er volgens Bayle om gaat dat je bedoelingen goed zijn en dat is bij Alex het geval. Het komt ook voor dat examenkandidaten blijven steken bij Alex' overtuigingen en niet doorredeneren naar zijn handelingen. Dat is begrijpelijk gezien de vraagstelling, maar de vraag is of het fout moet worden gerekend.

Vraag 18: Bij het subjectief waarheidsrelativisme kunnen de examenkandidaten twee kanten op redeneren. Zo kan ook waarheidsrelativisme responsafhankelijk worden uitgelegd. Dat maakt het soms lastig om de antwoorden te beoordelen.

Sluiting

Martin Struik meldt dat er eventueel nog een reactie van het College voor Toetsen en Examens kan komen op vraag 14 en VFVO-voorzitter Harm Tiggelaar sluit de vergadering om 19.52 uur.

Notulist: Walfred Haans